

13. Maksymenjuk M. Ju. Informacijno-komunikatyvne suspil'stvo jak riznovyd skladnoi' social'noi' systemy i vzajemodii' // Gumanitarnyj visnyk Zaporiz'koi' derzhavnoi' inzhenernoi' akademii'. – Zaporizhzhja, 2016. – Vyp.66. – S.266–278.

14. Puchenko O. P., Lazarevych A. A. Informatyzacija jak zasib reprezentacii' informacijnyh resursiv suspil'stva // Gumanitarnyj visnyk Zaporiz'koi' derzhavnoi' inzhenernoi' akademii'. – 2015. – Vyp.63. – S.21–30.

15. Sosnin O. V., Voronkova V. G., Nikitenko V. O. ta in. Informacijno-komunikatyvnyj menedzhment: zarubizhnyj ta vitchyznjanij dosvid: navch. posib. – Kyi'v: KPI im. Igorja Sikors'kogo, 2017. – 316 s.

16. Sosnin O. V. Problemy zrostajuchoi' roli informacijno-komunikacijnoi' funkcii' derzhavy v umovah informacijnogo suspil'stva ta shljahy i'h vyrishennja // Gumanitarnyj visnyk Zaporiz'koi' derzhavnoi' inzhenernoi' akademii'. – 2016. – №65. – S.164–176.

Voronkova V. G., Doctor of Sciences Philosophy, Professor, Head of the Department of Management of Organizations and project management, Zaporozhye State Engineering Academy (Ukraine, Zaporizhzhja), valentinavoronkova236@gmail.com

Kyuliuk O. P., Doctor of Sciences Philosophy, senior researcher, head of the Department of methodology of science international education National Pedagogical University named after m. p. Drahomanov (Ukraine, Kiev), panyolga@ukr.net

Maksimenyuk M. Yu., PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Management of Organizations and project management, Zaporizhzhya State Engineering Academy (Ukraine, Zaporizhzhja), marina.maximenuk@gmail.com

Nikitenko V. O., PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of foreign languages and linguistic communication, Zaporizhzhya State Engineering Academy (Ukraine, Zaporizhzhja), vitalina2006@ukr.net

Formation of noosphere world as the basis of information and innovation noosphere, noosphere economy and society

The relevance of the research topic lies in the fact that the conditions of the information society of globalization form a new type of economy of the noosphere type, built on an intellectual component that requires a new worldview and consciousness. The intellectual component in the aggregate constitutes the «social intellect», which is accumulated by the intellectual part of society and constitutes a breakthrough in the development of the information and innovation society. The central problem of research is the phenomenon of the economy of a «social intelligence», quite innovative, representing the essence of the «innovation society». The research problem is a social phenomenon of the noospheric economy, based on the development of a «social intelligence». A hypothesis is being based that the economy, which is formed on the intellectual component, develops intellect as the main factor in the development of the information society. In this connection, the main problem of the noospheric development of society is singled out, based on the intellect as the main driving force of social development. The article substantiates that a harmoniously organized society arises when the strategy for the development of nature and the strategy for the development of mankind do not contradict each other, but coincide. The task of the study is to analyze the scientific foundations of the emergence of the noospheric economy as a «social intelligence» economy in the information society and globalization, based on education as the main factor in the formation of the intellectual economy. The methodological basis of scientific research is the synergetic approach, which is based on the coevolution of the development of nature and society as the main tendency of the development of mankind in the direction of civilizational development, which is formed on the basis of the conceptual-categorical apparatus bifurcation, attractor, emergence, trajectory of development, and promotes synergy of interaction. It is concluded that co-evolution is the co-development of interacting elements of a single system that develops and preserves its integrity.

Keywords: noospheric economy, economy of «social intelligence», co-evolution, synergetic approach, noospheric worldview.

* * *

УДК 130.2:299.11

Муляр В. І.,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри гуманітарних і соціальних наук,
Житомирський державний технологічний університет
(Україна, Житомир), Vim54@ukr.net

ФЕНОМЕН ГАРМОНІЇ В КУЛЬТУРІ СХОДУ: ТРАДИЦІЯ ІНДУІЗМУ

Актуалізується гармонія як стрижнева проблема життєдіяльності людини Сходу. Визначений зміст поняття «Схід», подана порівняльна характеристика основних буттєвих смислів Сходу і Заходу. На цій основі визначені основні методологічні зрізи дослідження феномену гармонії в культурі та філософії Сходу. Серед них – головні світоглядно-духовні екзистенціальні східної людини (природність, чуттєвість, фаталізм, карма, віра в реінкарнацію, обциніність, колективізм), їх глибинна укоріненість в релігійних засадах народів Сходу та гармонія як пронизуючий стрижень буттєвих смислів на обох субстанційних рівнях східного соціуму: суспільному та індивідному. В такому контексті поданий аналіз феномену гармонії у філософській традиції індуїзму. Розкрито зміст поняття «майя» в контексті феномену гармонії, означені основні світоглядні наслідки для людини Сходу, зумовлені природою Майї: ідея несправжності, ілюзорності світу, ідея Сошиого, Брахмана, Атмана як справжнього буття, ідея спокою та незворушності людини як способу досягнення нею гармонії.

Ключові слова: гармонія, Схід, Захід, буттєві смисли Сходу і Заходу, майя як «покривало амані», престабільна напередестановлена гармонія Сходу, чуттєвість, спокій, незворушність.

Серед безлічі проблем, які дискутуються в сучасній гуманітарній літературі, зокрема і у філософській, явищу гармонії належить особливе місце. І не дивно. Це зумовлено тим, що з найдавніших часів людство як цілісність і кожен людський індивід як окремішність прагнули такого життя, від якого можна було б отримувати найбільше задоволення. А відтак відчували б максимально можливу повноту життя, щастя, радості, соціальної справедливості, повноту гармонійності. Таке бажання людини як живої, діяльної та стражденної істоти супроводжує усе її життя, незалежно від того, як це життя складається, в яких умовах живе людина. Думка про те, що про гармонію буття потрібно думати лише в комфортних життєвих умовах, а постійні життєві проблеми не налаштовують на затребуваність гармонії життя, на мою думку, не витримує критики. Навіть більше, саме умови соціального, економічного чи політико-правового дискомфорту і загострюють проблему гармонії буття. Показовою у цьому смислі є думка відомого російського філософа столітньої давнини Семена Франка. Говорячи про трагічні процеси в Росії, пов'язані з революцією 1917 року, він зазначав: «Жахливі потрясіння і руйнування всього нашого суспільного життя принесли нам, а саме з цієї точки зору, одне найцінніше, незважаючи на усю його гіркоту, благо: вони оголили перед нами життя, яким воно є насправді» [3, с. 93]. І саме ця жахлива дійсність породжує питання про справжні основи людського життя, серед яких і уявляється явище гармонії. Тому гармонія і є фактично вічною проблемою людини.

Тема гармонії у філософській традиції є такою ж вічною, як і самі уявлення про неї. В західному дослідницькому просторі вона починається ще у давньогрецькій міфології, актуалізується як серйозна світоглядна проблема в творах Піфагора, Геракліта, Платона, Арістотеля. В подальшому гармонія стала предметом дослідницької уваги таких інтелектуалів, як М. Кузанського, Л. да Вінчі, М. Коперніка, Д. Бруно, Й. Кеплера, Г. Лейбніца, І. Канта, Г. Гегеля, К. Ясперса, О. Шпенглера, М. Вебера та інших. В наш

час за темою гармонії відомі роботи таких авторів, як В. Т. Мешерякова, В. Яніва, В. П. Шестакова, А. Ф. Поліса, Ю. М. Холопова та інших.

І все ж, незважаючи на досить широку наукову літературу за темою гармонії, варто сказати, що левова частка досліджень присвячена європейській традиції гармонії. Дуже мало спеціальних наукових розвідок феномену гармонії у східній культурі. Серед них можна назвати В. Яніва, О. Бальчиндоржисєву, М. Блюменкранца тощо. Однак уявлення про гармонію у східній культурі як стародавнього періоду, так і сучасного досить цікаві і характеризуються надзвичайною глибиною. Саме цим контекстом і пов'язана актуальність та завдання даної статті. Мета полягає в тому, щоб проаналізувати і розкрити головні методологічні засади формування уявлень про гармонію в східній культурі, зокрема в індійській філософії.

Аналіз феномену гармонії у східному варіанті передбачає, на мою думку, вирішення низки методологічних питань. Перша з них, безсумнівно, зачіпає саме поняття «Сходу». Традиційно дослідники вживають його, коли хочуть виокремити особливості Сходу як регіону, території, геополітичної одиниці, духовно-світоглядних, ментальних та інших вимірів. При цьому логічно порівнюють з так званім Заходом. Що стосується останнього, то в широкому розумінні Захід – це сфера буття європейської культури, територія переважного поширення і визначального впливу античної та християнської системи цінностей, світогляду і культури в цілому. Головними світоглядно-духовними вимірами західного способу буття є раціональність, людиноцентризм, особистість та індивідуальність, невпинне прагнення самореалізації, науко-технічне освоєння і перетворення світу, динамізм тощо. В цьому контексті буде доречним ще раз нагадати думку іспанського філософа Х. Ортеги-і-Гасета, наведену В. Янівим – відомим дослідником феномену етнопсихології. «Іспанці, німці, англійці французи є й остануть так дуже різні від себе, як тільки цього можна бажати, проте вони мають ту саму психічну структуру і є скеровані перш за все на ті самі змісти: релігія, наука, право, мистецтво, суспільні і еротичні відчуття є спільною їм справою, а те все є спірітуальні субстанції» [6, с. 148]. І хоч цей очевидно правильний висновок був сформульований іспанським вченим в першій половині минулого століття, а процитований українським вченим у його поєднанні дослідженнях, подальша історія Західної Європи лише підтвердила його. Йдеться про поступове об'єднання західноєвропейських народів в єдиний економічний, політико-правовий, а головне духовно-світоглядний і культурний простір. І навіть сьогодні, коли Європейський Союз переживає кризовий період свого становлення і розвитку, висновок про Захід як про єдину територіальну, геополітичну, духовно-світоглядну, культурну одиницю має достатні методологічні підстави.

Інша справа зі Сходом. Поняття «Сходу», східного типу культури складніше ніж поняття «Заходу» в силу внутрішньої, змістовної неоднорідності. Так, можна виокремлювати буддійський Схід, індуський Схід, арабо-мусульманський Схід, єврейсько-іудейський Схід, єгипетський Схід тощо. І вони досить рельєфно відрізняються один від одного: дослідники акцентують

увагу на великих відмінностях у способах життя народів Індії, Китаю, Японії, Іраку тощо. У порівнянні з ними народи Заходу внутрішньо ближчі за своєю культурою, способом життя, ментальністю і т.д., оскільки вони інтегровані однією релігією – християнством. Ось чому певна несхожість за типом життя і поведінки жителів Заходу не так кидається у вічі, як на Сході.

Разом з тим, незважаючи на багатоплановість і багатозначність поняття «Сходу», все ж під ним розуміють переважно особливості людського буття, які окреслені світоглядно-ментальним простором діалогічного дискурсу буддизму, індуїзму, даосизму та конфуціанства. Тому типова культура Сходу, як правило, асоціюється більшістю дослідників цієї проблематики саме з вказаним простором і пов'язується з метакультурою далекосхідного регіону. Саме там упродовж тривалого часу (століть і навіть тисячоліть) розгортався своєрідний діалог самотніх духовних світів насамперед Індії та Китаю, з яким органічно переплелися географічно близькі культури Японії, Тибету, Індокитаю тощо. Основними світоглядно-духовними характеристиками Сходу називають природність, чуттєвість на відміну від європейської раціональності, фаталізм, карму (невідворотну віддачу), віру в реінкарнацію (перевтілення), общинність та колективізм тощо.

Варто зазначити, що культури Заходу і Сходу чи не вперше порівняв М. Вебер. Він виявив низку світоглядно-сміслових антиномій цих двох світів. А саме, якщо Захід уособлюється демократією, то Схід – деспотією; якщо Захід культивує аскезу, то Схід – містику; якщо Захід поціновує наукове знання, то Схід – інтуїцію, вживання у світ, відчуття; якщо Захід ми отожднюємо з динамізмом, то Схід – з непорушністю, стабільністю, душевним спокоєм; якщо для Заходу притаманним є модернізація, інновативність, то для Сходу – традиційність, ритуал, цінність вічного; якщо на Заході культивується «логос», на Сході – «дао»; якщо Захід віддає перевагу індивідуальності, особистості, то Схід – колективізму, соціуму, державі; якщо Захід прагне активного техніко-технологічного перетворення світу, то Схід – досягнення гармонії з природним середовищем проживання і медитації; Захід «будує» капіталізм, ринок, а Схід – своєрідний комунізм, безкласове суспільство тощо.

Друге методологічне питання, яке закономірно виникає в процесі аналізу феномену гармонії у східному варіанті, безсумнівно пов'язано з глибинними, духовно-психологічними витоками східних суспільств. І в цьому контексті знову буде доречним порівняння з Заходом. Західноєвропейська історія, звичайно, ілюструє глибоку укоріненість європейських народів в релігійних основах. Однак така укоріненість все ж давала можливість європейцям культивувати не тільки власні почуття, але й розум. Становленню раціональності як такої сприяла і низка об'єктивних, суто практичних чинників буття європейської людини: достатньо обмежені території для ведення господарства, до того ж сприятливі кліматичні умови, що не вимагало великих людських об'єднань для спільного економічного, а відтак і політичного життя. Такий стан речей не продукував деспотію як крайню форму заперечення цінності людського індивіда, а це сприяло тому, що перші давньогрецькі

соціуми були в своїй масі заґрунтовані на демократії і відносній свободі особистості. В силу цих та інших факторів західноєвропейська модель гармонії мала певну варіативність, етапність та відповідні їй змістовні типи.

Інша справа з феноменом гармонії у східному варіанті. Попри те, що і давньосхідна культура, і давньозахідна (грецька) культура фактично знаходилися на етапі своєрідного дитинства історії, а значить предметом у них виступає співвідношення мікро – і макрокосмоса під знаком так званої напередвстановленої гармонії, все ж східна культура ґрунтується на виняткових засадах, таких, яких не було в західній культурі. Вищим смыслом людини як у давньоіндійській, так і давньокитайській філософії – це досягнення нірвани, тобто злиття, єднання душі людини з світовою гармонією, яке досягається шляхом самовдосконалення індивідуальної душі. В давньоєвропейській ж культурі напередвстановлена гармонія реалізується завдяки переважно зовнішній активності людини, спрямованій на світ природи і соціуму. Таким чином, ці дві культури культивували два типи людини: екстравертну та інтравертну. Якщо перша характерна для давньогрецького соціуму, то друга – для східного соціуму. Це означає, що простір культури Сходу з самого початку формувався не на засадах раціональне пізнання, а як містичне співпереживання з космічним світопорядком. Не абстрактне теоретизування, а практична спрямованість пошуку людської долі – ось стрижень давньосхідної філософії і культури.

Сказане вище дає підстави сформулювати ту виняткову особливість як східного соціуму в цілому, так і його моделі гармонії. Йдеться про надзвичайну укоріненість східної культури в релігійності і відповідну впливовість останньої на цілісне буття східної людини. Звідси – монополіне становище філософських течій особливо Давньої Індії, які ґрунтувалися на містиці, неповторному зразку суб'єктивного ідеалізму при абсолютному визнанні Брахмана, Дао тощо.

Варто звернути увагу і на такий суттєвий фактор як своєрідність кліматичних умов Сходу і стилю господарської діяльності. На відміну від Заходу тут були великі земельні латифундії, що передбачало великі маси людей для спільної діяльності, а також об'єктивна необхідність централізованих іригаційних систем. Це та інше продукувало східний деспотизм, несвободу людини, приниження її гідності. А відтак – спрямування її життєвої активності на внутрішній духовний світ. Звідси – культ духовного і душевного заглиблення, прагнення знайти в ньому смисл, відсторонення від мирських турбот. Очевидно звідси – і та багатовікова традиційність Сходу. Йдеться про віковічні, історією та традиціями встановлені і віками усталені стандарти національного духу і національної психології, якісна зміна яких можлива дуже рідко і в гранично тривалій час. Ось чому феномен гармонії у східному варіанті є фактично одноваріантним, безальтернативним, на відміну від феномену гармонії в європейському контексті.

Третьою методологічною особливістю аналізу феномену гармонії Сходу є вимога розглядати вказаний феномен як пронизуючий стрижень усього соціуму на обох його субстанційних рівнях: загальному та одиничному. Цим східна модель гармонії якісно

відрізняється від європейської. Якщо остання в принципі допускає досягання гармонії окремого індивіда навіть в рамках дисгармонійного соціуму, то вхідний зразок такого різнобіжжя не допускає. А все тому, що гармонія в розумінні східних мудреців напередвдана, напередвстановлена і ця апіорність гармонії не залежить від того чи іншого конкретного суб'єкта суспільного життя. Більше того, кожен індивід організовує своє життя так, що досягти гармонії індивідуального буття з гармонією тотального. Ось чому в східній філософії неабияке значення надається так званій соціальній гармонії. Особливо це видно на прикладі стародавнього Китаю. З давнини в китайському соціумі розглядали соціальну гармонію як основу взаєморозуміння, розв'язання конфліктів, співпраці, взаємної поваги та допомоги. Поняття «Хе» – злагода, дружба, гармонія – має величезне значення для традиційної культури Китаю. Вона розуміється як принцип комунікації, основна норма регулювання відносин між людьми, між людиною і природою, між людиною і суспільством, між державами.

Важливо також звернути увагу і на те, що концепція гармонії у східній культурі, до речі як і у західній культурній традиції, не є чимось особливим по відношенню до самої культури в цілому. І тут немає нічого дивного: в попередніх публікаціях про гармонію мною було показано як концепція гармонії Піфагора впливала з його загального філософського бачення світу як такого, як гераклітівська концепція гармонії узгоджена з філософією Геракліта в цілому тощо. Не є винятком і східна модель гармонії: вона логічно «вплетена», «вмонтована» в тіло східної культури. Ось чому аналіз засадних уявлень, положень, принципів світобачення східних народів є обов'язковим у висвітленні особливостей гармонії у східному варіанті. І хоча вони дещо відмінні за формою, все ж за змістом якщо не ідентичні, то дуже близькі.

В давньоіндійській культурі в цілому, у філософських вченнях зокрема, дуже важливим є уявлення про світ як такий, його складові частини, їх призначення. І в цьому смислі варто сказати про так звану «дифузію» людини і природи, своєрідне їх взаємопроникнення. В давній індійській культурі панувало переконання про те, що все в світі є одним і тим самим, що немає суттєвої відмінності між, скажімо, людиною, твариною, деревом, травою тощо. Тому що ця відмінність несуттєва. Справжня сутність світу полягає в його єдності і в тому, хто є її уособленням. Яскравою ілюстрацією такої дифузії, синкретичності буття є поняття «Майя», яке було дуже поширеним в стародавній культурі індійців і мало багато тлумачень. Майя (санскр. – буквально «не те») – в індуїзмі поняття, яке позначає світ речей, феноменів і людей як лише морок, ілюзію. «Майя (санскр. означає ілюзія, видимість) – в індійській духовності означає матеріальну енергію, загадковий процес, який породжує і підтримує космос, ілюзія, з якою людині треба взаємодіяти, доки вона не звільниться від неосвіченості» [1, с. 59]. В «Ригведі» поняття Майя означало одночасно і обман, і хитрість, і чаклунство, і чари і ворожу магічну силу, коли йшлося про демонів; божественну логічну силу, коли йшлося про богів. Веданта тлумачила Майю як видимість, ілюзію. За допомогою Майї бог

викликає до життя (правда удаваного, ілюзорного, що сприймається лише емпіричною, «середньою» свідомістю) увесь світ об'єктів, якому людина, що не володіє справжнім знанням, схильна надавати статусу реальності. Завдяки цьому справжня і єдина реальність виявляється прихованою або ж викривленою внаслідок неправильного співвідношення з чимось подібним. Бог, який породжує за допомогою Майї тваринний світ, сам не визначається Маєю; Майя взагалі не є його внутрішньою властивістю, вона – лише певний спосіб дії, творчої енергії бога, за допомогою якої створюється видимість. Сам Бог як чисте буття позбавлений Майї, тому що він є трансцендентальним щодо матерії. Однак Майя є такою ж вічною, як сам Брахман. Людина є через своє невідання вибудовує в своїй свідомості помилкове уявлення про існуючий світ і як би намагається «натягнути» своє помилкове уявлення на реальний світ, піддаючись таким чином видимості, ілюзії. Як писав А. Шопенгауер, Майя – це «покривало омани», яке заслоняє «очі смертним, примушує їх бачити світ, про який не можна сказати ні що він існує, ні що він не існує, бо він подібний сновидінню, відблиску сонця на піску, який здалека уявляється подорожньому водою, або кинutoю вірвовкою, яка здається йому змією» [5, с. 145]. Однак, з іншого боку, перебуваючи в такому оманливому стані і зазнаючи страждань, вона прагне позбавитись цього, подолати пути Майї, вийти з нескінченного кругообігу сансари.

Неабиякі місця і роль уявлень про Майю в давньоіндійській культурі мають низку світоглядних наслідків для людини Сходу та її гармонії. Насамперед йдеться про ілюзорність, удаваність світу, який створює Брахман за допомогою Майї. Він для індивіда є синкретичним, нероздільним, таким, в якому немає чітких меж, обрисів. Адже за логікою стародавніх індійських текстів, будь-які явища природи, предметного світу, суспільство, конкретні люди для того чи іншого суб'єкта – це не те, що суб'єкт сприймає. Це ілюзія, видимість. А тому весь цей світ не має ніякої вартості: онтологічної, праксеологічної, ціннісної. Це значить, що він не може бути джерелом корисних знань про сутність світу, буття. Втрачається значення одиничного, індивідуального, самостійного. Більше того, логіка уявлень про Майю вимагає від людини звільнитися, позбутися навіть найменших проявів власної індивідуальності. З цього приводу В. Янів писав: «Індивідуальність видається Сході празлом, від якого треба звільнитися, щоб досягти щастя, яке можна знайти в оманливій трансценденції, якщо не взагалі в переконанні про непізнаваність усього».

Це границя, де немає ні Бога та душі, ні суб'єкта та об'єкта, а тільки пливучий струм речей, тут джерело вірувань про Майю, – про оту богиню, яка своїм серпанком наводить на людину забуття; про Нірвану, яка запевнює щастя тому, хто розпливається в ній, хто загубить в ній своє обличчя. Навіть світ чи філософські книги постають у Індії спільно, збірною працею, де поодинокі люди докидають кілька рис до загального твору» [6, с. 171].

Другий методологічний наслідок, який впливає з уявлення про Майю, стосується тлумачення давньоіндійською культурою справжнього світу. Зводячи до нуля ціннісне значення одиничного, контекст Майї

звертає людину Сходу до загального, яке видається справжнім, реальним буттям. Це – Єдине, Брахман, Атман тощо. Саме в Ньому криється справжній зміст і цінність усього буття як для усіх явищ світу, так і для людини в її конкретних проявах. Він єдиний є справжнім предметом духовних потягів кожної людини, і саме на Нього мають бути спрямовані такі потяги. Упанішади зазначають: «Брахман виник першим з богів, творець всього, бережник світу. Воістину це було спочатку одним атманом. Не було нічого іншого, щоби мигтіло. Він подумав: «Тепер я створю світи». Воістину від чого народжуються ці істоти, цим живуть народжені, у що вони входять вмираючи, то і прагні розпізнати, то і є Брахман. На нього виткано небо, земля і повітряний простір разом з розумом і усіма диханнями – знайте: лише то одно атман. Вічний серед невічних, мислячий серед немислячих, єдиний серед багатьох... Належить шанувати атмана як ціле, що являється в частинах, як тотожне самому собі. Як єдність належить його сприймати, невимірною, постійною. Він – начало, причина, яка викликає з'єднання; навіть позбавлений частин, він видимий за межами трьох часів, коли його шанують спочатку як багатоманітного, основу буття, високошанованого бога, що перебуває в наших думках... Його найвища могутність відкривається як багатоманітне» [2, с. 11–12].

Таке тлумачення дійсного, справжнього начала буття в собі Брахмана логічно формулює проблему співвідношення людини і Брахмана, способів і методів осягнення людиною останнього. В цьому полягає наступний методологічний висновок, пов'язаний з культивуванням уявлень про Майю. Йдеться про задіяння тих чи інших пізнавальних функцій людини – розумових або чуттєвих. І тут ми знову повертаємося до сутності Майя – синкретичності, дифузії, нерозчленованості. Такий світ завдяки феномену Майя веде до формування в людини Сходу відповідну нерозчленованість, дифузність, синкретичність її внутрішнього світу, включаючи і пізнавальні функції. Так само, як у світогляді східняка сприймається грань між дійсністю і уявою, так само в структурі його духовних сил стирається грань між раціональним і чуттєвим. Але, оскільки об'єктом духовних прагнень такої людини є лише загальне (єдине, Брахман, Атман тощо), яке є одночасно єдиним і частковим, нероздільним і подільним і т.д., то винятковим способом осягнення людиною його сутності можуть бути лише відчуття, інтуїція, містичне самозаглиблення людини у пошуках вказаної сутності тотального в собі. І якщо людина Заходу з варіантів розуму, почуттів та волі віддає перевагу першому з них (розуму), то людина Сходу керується винятково почуваннями. Згаданий вище В. Янів, один з відомих дослідників феномену етнопсихології, говорячи про притаманний людині Заходу інстинкт самопіднесення, який потребує до своїх успіхів раз-у-раз розуму і його вишколення з поміж усіх психічних функцій, зазначає: «На Сході всі вони: воля – почування – розум – є в мряковинному стані, у взаємному переплетінні. При тому, звичайно, на перший план вибивається почування як психічна функція, що має найбільш комплексний характер, яка в момент виникнення найсильніше опановує людину» [6, с. 178]. Таким чином, лише чуттєвість і раціональні духовні

сили виступають єдиним зряддям справжнього осягнення буття людиною Сходу. Відстороненість від реального світу, який завдяки уявленням про Майю є світом несправжнім, а лише видимістю, тінню, за висловом А. Шопенгауера, «покривалом омани», найвище заглиблення в Тотальне шляхом почуттєвого, інтуїтивного співпереживання, співчуття з ним – ось справжній спосіб людини Сходу на шляху до власної гармонії.

Разом з тим, максимальне заглиблення в Тотальне, навіть шляхом найглибшого психічного занурення в самого себе вимагає від людини Сходу повного підпорядкування Тотальному. Пошук власної гармонії шляхом осягнення Брахмана як уособлення найвищої досконалості, справедливості і гармонії веде до примирення з ним, виняткової споглядальності, заглиблення в мудрості Брахмана. «На Сході інстинкт підпорядкування веде до примирення з волею згори, отже до офіційного фаталізму. На Сході розвинулася контемпліяція (споглядання – М. В.), щоб шляхом участі в Божій всемогутності й всемудрості знайти в собі ласку» [6, с. 161]. І далі: «Коли ми... подивимося на Схід, то там його інстинкт підпорядкування, – в даному випадкові волі Божій і Божому розумові – веде до контемпліативності (споглядальності – М. В.), до заглиблення в чужій мудрості» [6, с. 164]. Таке підпорядкування в східних соціумах набувало форми повного духовного і душевного злиття з Брахманом. «Вища мета життя – злиття з атманом–брахманом ще при житті: звільнення від сансари і досягнення «світу Брахмана» (брахмалока) після смерті. Це шлях зречення від синів, багатства», – так коментує Упанішади відомий дослідник стародавньої філософії А. М. Чанишев [4, с. 69]. І далі: «Непостійне багатство, бо не досягають вічного невичним» (Ка. 1,2), – шлях зречення від світів, від вченості (Бр. III, 5). «Упанішади проповідують подвижництво, милостиню, чесність, ненасильство, правдивість» (Чх. III, 17). Три заповіді Прад жапати своїм дітям: «вгамовуванням пристрастей, милостиня бідним, співчуття ближньому» (Бр. V, 2). Істинний брахман той, хто осягнув атман, хто звільнився від прихильностей, перебуває в думках, не зачеплених обманом і самосвідомістю (пізня «Ваджрасучика – Упанішада», 2)» [4, с. 69]. І в цьому найвища гармонія людини.

Тут ми підходимо до наступного методологічного висновку, що впливає з уявлення давніх індійців про Майю. Йдеться про наслідки для людини від показаних вище її відносин з найвищим началом. Згадана вище не один раз дифузійність, синкретичність, розмитість, розпливчастість світу під дією Майї зумовлює у людини Сходу не тільки аналогічний стан духовних сил (їх нерозчленованість), але й своєрідну рівновагу. Адже так само, як зовнішньому світі для людини Сходу все є не тим, що насправді, а по суті одним і тим самим, так само в структурі психічних функцій людини все (розум, почуття, воля) є не тим, що насправді, а по суті одним і тим самим. І так само як у зовнішньому Майя своїм «покривалом омани» (А. Шопенгауер) врівноважує все у світі, так само вона врівноважує усі психічні функції людини. Звідси душевна рівновага, що веде до спокою людини та її внутрішньої гармонії. «Нерозчленованість функцій у людини орієнту, – підкреслює В. Янів, –

мусить вести в неї до духовної рівноваги, до внутрішньої гармонії» [6, с. 179].

Отже, спокій – найкращий внутрішній стан людини Сходу. Саме в спокої народжується повне злиття з Брахманом, здійснюється інтуїтивне, чуттєве осягнення як сутності буття, яке уособлюється Брахманом, але й смислу індивідуального буття людини. Цей стан – одночасно і найкращий спосіб досягнення індивідуальної гармонії. Тому що саме в такому стані людський індивід позбавлений життєвих проблем, зрікається від солодощів життя і власних пристрастей, які зумовлюються життєвими перипетіями. Своєрідним чином людина Сходу очищається від тягаря життєвих негараздів і уподоблюється Брахману як чистому буттю. А відтак скорочує шлях до нього в смислі власної самореалізації в його мудрості.

Душевний, духовний спокій, очевидно, одна з найважливіших цінностей людини Сходу, на відміну від європейської людини. Якщо останній важливо розумом пізнавати світ і підкорювати явища природи своїм прагматичним інтересам, то людині Сходу це видається дивним, тому що для неї головне – знайти себе у мудрості Брахмана, а не зовнішній світ. Вона скоріше готова відмовитися від принад зовнішнього світу для душевної рівноваги, гармонії в контексті загального, єдиного. Тоді як західна людина більше знає зовнішнє, ніж себе саму. В цьому – корінна відмінність Сходу і Заходу. Її ми спостерігаємо і в органічній кореляції дихотомії «спокій–динаміка» з дихотомією «синкретичність – диференціація». Європейська модель соціуму, культури і гармонії передбачає чіткий взаємозв'язок динаміки, самопіднесення, вічного руху вперед, вгору з необхідністю диференціації духовних сил людини з наступним визнанням пріоритетності в їх структурі. Таким в західноєвропейському варіанті виступає ідея розуму. В східній ж культурі все навпаки: культ духовного й душевного спокою неможливий в умовах диференціації психічних сил людини і вюкремлення провідної з них. На Сході культивується Майя – синкретика, нероздільність, відсутність чітких обрисів усього існуючого, а відтак нерозчленованість духовних сил людини. Лише вона може забезпечити спокій, умиротворення, душевну рівновагу як спосіб не раціонального, а інтуїтивного, ірраціонального осягнення буття Брахмана і досягнення гармонії з ним, а відтак і власної гармонії. Ось чому, як зазначає В. Янів «спокій видається для азійця такою ж самою прикметою, як для нас (європейців – М. В.) активізм і коли ми в спокої добачуємось квієтизму (пасивності, споглядальності – М. В.) й лінивства, тоді Схід в нашій динамізмі вбачає непотрібну метушню» [6, с. 150].

Висновки. Явище гармонії завжди входило в коло чільних смисложиттєвих проблем на усіх рівнях її соціальності, а відтак – вічних тем соціально–гуманітарних наук, зокрема філософії. Дослідження гармонії в культурі Сходу показує, що це неможливо зробити без порівняння із зразками західноєвропейської гармонії, внаслідок чого найбільш виразно уявляються основні її виміри. Серед них глибока укоріненість феномену гармонії в культуру народів Сходу, зокрема їх релігійні засади. Саме на цьому тлі можлива чітка дихотомія Сходу і Заходу. Якщо для останнього смисложиттєвими вимірами буття є демократія, аскеза,

наукове знання, динамізм суспільної та індивідуальної історії, модернізація, інновативність, культ «логосу», індивідуальності та особистості тощо, то Сходу притаманні деспотизм, містика, інтуїція, непорушність, стабільність і душевний спокій, традиційність, ритуал, цінність вічного, культ «дао», колективізму, соціуму, держави тощо.

В рамки означених буттєвих смислів вписується і модель гармонії в давньоіндійській культурі та філософії, яка з особливою силою культивує поняття «Майя» як символу єдності та нерозчленованості світу, а відтак єдності і нерозчленованості психічних пізнавальних сил людини – розуму, почуттів та волі. Майя – це «покривало омани», ілюзія, яка щоденно доводить людині несправжність зовнішнього світу і штовхає до пошуку справжнього, який знаходить в Єдиному, Брахмані, Атмані тощо. Звідси – методологічна настанова людини Сходу на спокій, душевну рівновагу, постійне «вглядання» в глибину Брахмана у пошуках мудрості та гармонії. Звідси глибока укоріненість культури Сходу загалом, зокрема і філософської традиції у вічності так званої престабільності, наперед встановленій гармонії світобудови, в просторі якої людський індивід і здатний знайти себе, досягати індивідуальної гармонії.

Список використаних джерел

1. Історія філософії. Словник / За заг. ред. В. І. Ярошовця. – К.: Знання України, 2006. – 1200 с.
2. Упанішады // Антологія мирової філософії: Методический сборник философских текстов. Т.1. Ч.1 / Сост. М. А. Парнюк, В. И. Даниленко. – К.: УМК ВО, 1991. – С.10–16.
3. Франк С. Смысл жизни // Вопросы философии. – 1990. – №6. – С.69–131.
4. Чанышев А. Н. Курс лекций по древней философии / А. Н. Чанышев. – М.: Высш. школа, 1981. – 374 с.
5. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление. В двух томах. – М.: Наука, 2003. – Т.1. – 660 с.
6. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / Упоряд. М. Шаповал. – 2-е вид., переробл. і доп. – К.: Знання, 2006. – 341 с.

References

1. Istoriiia filosofii. Slovnyk / Za zag. red. V. I. Iaroshovtsia. – K.: Znannia Ukrainy, 2006. – 1200 s.
2. Upanishady // Antologiya mirovoy filosofii: Metodicheskiy sbornik filosofskih tekstov. T.1. Ch.1 / Sost. M. A. Parniuk, V. I. Danilenko. – K.: UMK VO, 1991. – S.10–16.
3. Frank S. Smysl zhizni // Voprosy filosofii. – 1990. – №6. – S.69–131.
4. Chanyshev A. N. Kurs lektsiy po drevney filosofii / A. N. Chanyshev. – M.: Vyssh. shkola, 1981. – 374 s.
5. Shopengauer A. Mir kak volia i predstavlenie. V dvuh tomah. – M.: Nauka, 2003. – T.1. – 660 s.
6. Ianiv V. Narisy do istorii ukraiyins'koyi etnopsihologiyi / Uporiad. M. Shapoval. – 2-e vyd., pererobl. i dop. – K.: Znannia, 2006. – 341 s.

Mulyar V. I., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, the Head of the Department of Humanities and Social Sciences of Zhytomyr State Technological University (Ukraine, Zhytomyr), Vim54@ukr.net

Phenomenon of harmony in Eastern culture: traditions of Hinduism

Harmony is actualized as a key problem of vital activity of Eastern people. The concept of «the East» is analyzed; comparative characteristics of the main meanings of existence of the East and the West are given. The main methodological analysis of the research on the phenomenon of harmony in culture and Eastern philosophy are determined. Among them are the main world-view and spiritual existentials of eastern man (naturalness, sensitivity, fatalism, karma, belief in reincarnation, collegiality, and collectivism), as well as their deep inculcation in religious principles of eastern nations and the harmony as the main pivot of meanings of existence on both substantive levels

of eastern society: social and individual. The analysis of the phenomenon of harmony in philosophical tradition of Hinduism is given in this context. The notion of «Maya» in the context of the phenomenon of harmony is explained; the main world-view consequences for eastern man caused by the nature of Maya are identified: the idea of unreal and illusory world; the idea of the One, Brahman, Atman as a real existence; the idea of peace and unruffled calm of a man as the way to achieve harmony.

Keywords: *harmony, the East, the West, existential meanings of the East and the West, Maya as a «blanket of illusion», stable and before established harmony of the East, sensitivity, peace, unruffled calm.*

* * *

УДК 101.1

Зейналов У. А.,
диссертант, Інститут Філософії НАН
Азербайджанської Республіки
(Азербайджан, Мінгечаур), zeynalov-73@mail.ru

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФЕНОМЕНА «ЦИВИЛИЗАЦИЯ»

Анализируются теоретические и методологические основы одного из актуальных проблем феномена «цивилизация». На основании проведенных исследований автор приходит к мнению, что основные концепции, связанные с западными цивилизациями имеют политический и идеологический характер. Их суть заключается в утверждении превосходства европейской расы над другими, в призывах подчинения человечества западной цивилизации. Однако однополярная система управления миропорядком постепенно распадается на многополярную систему. Именно поэтому концепции о «локальных цивилизациях» сохраняют свою актуальность и по сей день.

Автор считает, что навязывание Западом своих ценностей всему миру способствует возникновению в различных цивилизациях антизападных настроений и актуализации связанной с ними цивилизационной идентичности.

Ключевые слова: *человечество, цивилизация, актуализация, идентичность, ценность, антизападные настроения.*

(стаття друкується мовою оригіналу)

Сопровождающаяся великими революциями и гражданскими войнами долгая борьба в европейском сообществе между традиционной монархическо-теократической системой и революционными силами (протестанты, просветители и т.д.), стремящимися избавиться от них, способствовала постепенному завоеванию Европой победы над своим «темным прошлым» (в западной литературе и историографии средневековый период Европы характеризуется как «темные века») и утверждению нового общества. Эта своеобразная социально-экономическая эволюция в обществе привела к возникновению в социально-философской литературе новой общественно-экономической формации «капитализм» и идей о «цивилизации». Стремительно развивающиеся процессы резко отличали управляемую традиционной монархическо-теократической системой Европу от Азии.

На почве разворачивающихся в Европе исторических процессов возникли новые идеи, связанные философией истории, закономерностями развития общества, устройством нового общества. Адам Фергюсон одним из первых употребил понятие «цивилизация» в научном контексте, оценил его как зрелый и универсальный этап (дикость – варварство – цивилизация) социальной эволюции, исторической прямолинейной эволюции, опирающейся на античные традиции и, развиваясь, данная мысль стала определенной ценностью в сознании общества. С уверенностью можно утверждать, что концепции многих европейских философов и мыслителей, связанные с философией истории и цивилизацией, сформировались именно на этой почве.